

KABDEBÓ LÓRÁNT

A változás retorikája

Turczi István: *A változás memóriája*

Számomra Turczi István a meglepetések embere. Rohan, szervez, utazik, fordít, szerkeszt, antológiát készít, konferenciákat rendez. Tud találkozásokat, beszélgetéseket befejezni. Mert ez szinte lehetetlen a mi vidékünkön, ahol mindenkinek szinte elfolyik az ideje a felesleges cselekedetekben. Ilyet eddig csak Esterházy esetében figyeltem meg. De nála, gondoltam, arisztokrata beidegződés. Turczi ellenben polgáröntudattal éli világát és céltudatos. Majdnem azt mondom: célratörő. Sohasem ártó szellemben. Mindig alakító, hidakat építő, jószolgálati feladatokat beteljesítő. De hát akkor mikor marad ideje másra? Önmagára. És ami belőle maradandó: a versre?

Szinte hihetetlen. Van egy másik Turczi István. A költő. A tehetséges verselő, aki ha akarná, összecsaphatná verseit, mert azok akkor is megállnák a helyüket. Született tehetség. Ezért jó műfordító. Ekként ismertem meg. Vas Istvánéknál, Szentendrén. Itamár Jaoz Keszt mutatta be, és ajánlotta, hogy fordítaná a héber verseket Dobos Marianne izraeli interjúkötetében, *A szívek kötelessége megmarad* címűben. Pontos és tehetséges versgyáros is lehetne. De nem. Ő félti, sajnálja a verseket. Érleli őket, alakítja, becézi, formálgatja. Ad-

dig nézi, simogatja őket, amíg ki nem kerekednek, bölcsességgel nem telődnek. Költéménnyé nemesednek.

Mindezt persze csak képelem, nem tudhatom, hogy valójában miként születnek ezek a versek. Valóban mennyi, a rohanásból elvett időt tud rájuk szentelni? És

az érdekes az, hogy ez nem is fontos. Minden versének ugyanis megvan a belső érlelődési, a maga szükségessé ki-hordási ideje. Kívülről nézve lehet ez egy pillanat, vagy évtizedes alakítás eredménye. Turczi költői csodája: mindegyik verse beleburkolódik a maga végtelenébe, amivel változtathatatlanul alakíttatja magát.

Ebben az alakítási időben azután megszületik az a költemény, amelyik a külső rohanás ellenében az állandóságot, a változtathatlanság mozdulatlanságát tudja biztosítani a vers számára. Sőt túl ezen: Turczi esetében nemcsak egyetlen vers számára, hanem egy-egy tematikus formáltságú ciklus – valójában egy-egy egész kötet – számára. Ezért láthatjuk, hogy mindegyik kötete más-más alakítottságú. Mégsem zavar az elkülönbözésük. Mert mindegyik kötet egy-egy végtelenség. A teljes kikapcsolódás a világ zajából. A létezés lényegére való rákérdezés. Turczi

létezésének lélegzetvétele: a vers. Kikapcsolódás mindenből, ami zavaró lenne. És bekapcsolódás a létezés lényegi ellátottságába. Nem hadakozás, hanem telítődés. Ezt csodáltam először az *Egy év* ciklusban, amelyik a magyar vers egyik magaspontja lett és marad, gondolom, amíg versre kíváncsian figyelnek a világ népei. Épp most jelent meg a Biblia nyelvén éppen, a már említett kitűnő Itamar Jaoz Keszt fordításában. (És mert tudták, hogy szeretem ezt a ciklust, és talán én voltam, aki elsőként hajtottam előtte fejet tisztelgően, az ünneplés pillanatában telefonon együtt hívtak, osszam meg velük a távoli örömlüköt.)

Azóta foglalkozom a kötettel: *A változás memóriája* számomra ugyanolyan ünnepi esemény, mint valaha az *Egy év* versciklusa volt. Ugyanazt a mai ember számára hiányt pótló ünnepélyes könyvet jelenti. Valamit megérezett hozzá a szent könyvek sugalmából. Ebben a két kötetben az ember önmagába néz, de önmagán keresztül túl is tekint ezen a cselekményes-zagyva földi eseményhalmazon. Valami olyanra érez rá, amit most éppen a kötetben is megidézett Gaál József szobraiban-festményeiben találtam szintén a magam számára. Behúzódnak a mozdulatlan nyugalomba, és átfogása a világmindenségnek. Megértése, hogy ez a teremtett világ miértünk, a mi számunkra vette fel ezt a véges alakját. Amit mégsem tudunk, ha tudósként közelítünk, átfogni, értelmezni. Michelangelo annyiszor reprodukált kézmozdulatát oly kevesen tudják befogadni, értelmezni. Elhinni, hogy ez a szörnyűen nagy világ ezért a piciny kis Földért, és benne a morzsányi emberért teremtődött. Ezért az emberért, aki fel sem tudja fogni, és ma már hinni sem akarja, hogy mit ér ebben a világban. Hogy neki szól a Caravaggio ké-

pén felidézett Krisztus, aki kiemeli Mátét a sok bűnös ember közül, a rohanó, cselekvő, zúrós, mindennapi kicsinységéből. És elhívja. Önmaga értékéhez. Ráébreszti önmaga méltóságára, belső nyugalomára, versalkotó ellenvilágára. Versalkotó? Igen. Mert Turczi István valaha éppen Máté evangélista elhívásából tanulta meg a versalkotás fenségét, a belülről a nagyságra tekintés ünnepélyes nagyságát. Lásd a *Máté evangéliuma* című nagyszerű eget-földet összefogó versét.

Turczi István benne él költőként a Biblia ószövetségi világában, de jól ismeri az evangéliumok hozadékát is. Mint Ady a maga protestantizmusából, Turczi a maga judaizmusából hasonlóképpen keresi az ember metafizikai viszonyítottságát. „Nem ismerek szebb szabadgondolkozást, mint az Istennel való nyugtalan és kritikus foglalkozást” – írja Ady *Az Isten az irodalomban* című cikkében. Turczi István egy költői életen át ezt a „nyugtalan és kritikus foglalkozást” vállalja.

Hogyan épülnek ezek a Turczi-versek? Mint az evangéliumok szövegei, és a klasszikus költők versei. Minden szó, ami behívatik a mondatba, mint Máté a sokaságból, a versben új értelmet vesz magára. Elhagyja köznapi tipródását, kiszolgáló jellegét, zugárus kicsinységét, és bekapcsolódik egy újabb szerkezetbe, egy újabb mondatlakulatba, ami – mint a görög kardalok – egyszerre e földi kicsinységről is hírt visz, de a katharzis feloldó gyönyörét magában hordozza már. És ugyanígy a mondat, ami magába fogja az esendő eseményekre utaló szavakat, de azokat máris átfordítja a felemelő méltóság értelmességébe. Ehhez nem kell a vers ritmikája. A prózainak feltűnő szöveg éppolyan ritmikát rejt magában, mint bármelyik hagyományos versformáció.

Hiszen a szent könyvek, a Biblia és Platon nyelve egyként formailag prózában formálódik számunkra. Bennük mégis a metafizika csodás üzeneteivel. De a világ többi szent könyvei is ezt a prózát alkalmazzák. Akár az újabbak egyike is, Nietzsche–Zarathustra: *Also sprach...* A lényeg: a költészet és a metafizika összeölelkezése. A kiválasztott és a kiválasztó együtt érzékeli benne a ritmust, mely az ember számára a felemelkedést jelentheti mindennapi vergődéséből.

Turczi szavai mennyire magukban hordozzák mindennapiságukat. Iróniája vissza-visszautasítja őket a „porból letél” kétségbeejtő szomorúságába. Mennyiszer csóválom olvasása közben a fejemet, már megint itt a kapkodó, rohanó ember. Patronjai ezt idézik. De aztán felcsendül a teljes mondat, az ünnepi kórusba felvételik az egyszerű „porban csúszó” szó, és máris betöltöm – olvasójuk – olvasása közben a teret és az időt. Mint Gaál József szobrai-képei, Turczi mondatból épülő megszentelődő szövegei is visszasegítenek a térré váló időbe. Az Édentől Keletre még megmaradó Éden emlékébe. És ha az egyes ember egyre inkább elveszíti ezt az emlékezetéből, a költő feladata számomra kitölteni körülöttem a teret és időt. És ha az Éden az emberiség tudatában a múlttal vált azonossá, Turczi költészetében egy szellemileg megtisztuló, újjászülető Éden sejtelve a jövőt idézi versébe.

„... amikor itt tartottam, csengettek. Vízóraleolvasó. Zseblámpával, mégcsak le sem gugyorodik, és már írja is. Kérek egy aláírást, és rohan máris tovább...” Imigyen élünk. Ebből a kicsinyes rohanásból kell a versnek úgy kiemelnie, hogy ne feledjem napi kicsinyes dolgaimat se, de megérezzem, hogy több vagyok ennél. Nem mennyiségileg. Más

vagyok! Hinni akarjam, hogy más vagyok. És ehhez kell a megerősítés. Az a caravaggiói intés. A kiemelés önmagamból. Ezért fut, rohan Turczi István. Nem is értem, hogyan is bírja. Meddig is tudja még. Irigylem. De köszönöm az általa megszerkesztett csodát: mondatkoszorúiból épülő verseit. Melyekkel visszavezet a szent könyvekhez, amelyet elhivatott emberek, a Máté-félék szerkesztettek, hogy közvetítsék a Sixtinában megsejtett értelmét a teremtesnek. Mert... „Bárhon megteremthető a mindenség közepe. Ahogy két keze arcomat összefogja.”

Mindez Turczi István konzervatív-avantgárd poétikai formáltságába illeszkedik. Konzervatív, mert az írás őseredetétől eredeztetni versformálását. A *mondástól* vezetni alkotási módját, ami törvénytől eredeztetni alakult, amint leírt formává alakult át. Avantgárd, amint igyekszik mindazokat a formákat kikísérletezni, amelyeket a modern technika felajánl a számára, például az SMS, vagy a szövegszerkesztett négyzet alakzatában. Mintha a próféták meghallotta szövegek interneten érkeznének kinyilatkoztatásként egyenesen a költő Turczi István számára.

Ehhez a kifejezési technikához pedig adaptálni kell a poézis hagyományos európai és keleti módozatait egyként. És ha alapszövegeket követ a költő alkotói gondolkozása, akkor az alapformák modern variánsaira kell formabéli variánst találnia a maga számára. Az *Egy év* tulajdonképpen modern strofává alakított szonett. Akár Szabó Lőrinc kezében a *Tücsökzene* strofikája. Az *SMS 66 kortárs költőnek* a koan modern variációja. És most ezek a „prózaik versek” a szonettformának megint másképpen való átformálásai. A szövegszerkesztő épp olyan kegyetlen rács tud lenni, mint az évezredes szonettforma kötött-

ségei. A négyzetforma éppúgy megköt. És egyben fel is old. Mint a szonett. Mert nagy mesterek kezében a szonett nem kötöttség, hanem a létezésben való gondolkozásbeli feloldottság megvalósulása. Az, amiről bevezetőmben beszéltem: Turczi sajátos, egyszerre mindenkorai és modern elgondolkozásai a szövegben. Egy alapötlet: legyen az esemény, gondolatszikra, önellentmondás, valamire rádöbbenés. Majd következik ennek a feldolgozása. Mint a szonett zenei párjában, a szonátában. A tézist-antitézist követően a feldolgozási rész. Az elgondolkozás. A gondolat kiüresedése. Elveszíti minden kapcsolódását a létezés értelmezhetőségével. Versének belseje mondatok sorozata, mely mondatok egymásnak ellentmondóan kiüresítik önmagukat.

Szálla alá poklokra. A poklok ezekben a versekben az értelmezhetetlen, bármihez is köthetetlen létezésben való megmerülést jelentik. A nihil, a negatív értelmezhetőség szavakban összefűzése. A huszonegyedik század emberének üressége. Kapcsolódásra való kép telensége. És ezt követi a szonettforma poénja: a váratlan felvillanás, amely az in tertia die fényességével hozza meg a záró rövid, tömör, lényegretörő, a lényeggel összekapcsoló, az emberi történelem megalázottságát visszautasító, az „Ádám hol vagy?” kérdésre biztossággal megfelelő hiteles választ. „Mennyből az angyal”? Nem! A halottaiból feltámadó Lázár szétteltekintése a világban. Körötte még a hullaszag, a fászlizás, a versbelső-feldolgozás kétegymondai, amelyből kiemelkedik, mint Botticelli *Vénusz születése* – ha diadalmos kimondás, és mint Caravaggio Juditja, aki a maga szakértelmével nyszálja Holofernesz fejét – ha szembefordulás a szörnyűséges megmerülkötésekkel.

„S amikor már azt hinnéd, vége, elvesztél, meglátod fenn a fénybe nyíló ablakot”. Íme, így formálódnak Turczi István négyzetté kereteződő számítógép formálta pszeudoszonettjei. Mindezt mennyiben tudja ebben a huszonegyedik századi rohanó, embert elkapató, kiüresítő világban hitelesen megfogalmazni a számunkra Turczi István? Íme, itt használja ki a kapkodás, sokféle figyelés, a hajszát felvállaló életmód előnyeit versei számára. Költészete nyitott ház életmódot követ. Csakhogy ebbe a nyitott házba mindenki bejöhethet, de távozni már ugyanabban a formában nem indulhat. Előbb le kell nyugodnia, át kell alakulnia. A „Játszd újra, Sam!”, és a „Nézz vissza haraggal!” – ihletéssel gyűjti költőelődei és társai szövegeit, újabban képzőművészek tárgyait is verseibe. Rákérdeztem egyszer: honnan vetted ezt a T. S. Eliot-idézetet? Nem emlékszem – felelte. Van egy füzetem, és ha valami megtetszik, beleírom. És aztán előveszi, megidézi, és átformálja. „Szonettesíti” vagy „szonátásítja” – amúgy Turczi-módra. Ezt tette már nagy verses szeretkezésének látomásában, a *Venus Vulgívagában*, és ezt az SMS 66 kortárs költőnek kötetben. És most ezt teljesíti be a *Remake*-sorozatában. Vas Istvánéknál ismerkedtünk meg ifjúságunkban, most ezt a Vas István-Szántó Piroska-aurát idézi elénk, olvasói elé, és most ő hív társaságba közéjük. Szentendrei kert helyett Turczi-vers, új vendégváró otthon. Emberhalász környezet. Gyertek ide, közénk, az idézetek kiindulást jelenthetnek, üljük körül. És segítségükkel emelkedjünk fel, levitáljunk ebben a huszonegyedik században. Mert ez a levitáció a Turczi-vers létformája.

Persze minden egyes „újrajátszás” újabb mutáció is egyben. A megidézés az átalakítás kiindulása. A végered-

mény itt is a „Nézz vissza haraggal!”, csak ebből a formálásból kimaradt a szakítás gesztusa. Turczi úgy simul költészetével az elődök és a társak vershagyományába, hogy a legnagyobb tisztelet és szeretet összekapcsoló erejével a legkeményebb átalakításon viszi át költészetét. Nem látványosan, inkább diplomatikusan. A szeretet mindent befogadó erejével. Mégis a versben, ami számára is a lényegét jelenti, éppen az átírás, a más formálás alkotói határozottsága a meghatározó.

Külön tanulmány lehetne a „*Wir sind nicht einig*” [Gaál József Gnóm című festménye mögé] című szonettje. Az értelmezés-megértés remeklése. És a remake mestermunkája egyben. Értelmezi a szobor hallgatólag időn-mindenen kívüliségét, de egyben „mögé” tekint, mint maga az alkotója, a szobrász is. És végül a zársban összegzi Gaál József és a maga következtetésének elkülönbözését. Ugyanazt miként mondják más formátummal.

„A falnak ütődő fej nem ver több zajt, mint a teljes erőből tengerbe dobott kavics.” Mennyire tud azonosulni és mégis kiválni belőle. Észre sem veszem, és máris másik világban élünk, és közben belecsöppenünk Turczi nagyon is mai, még inkább holnapot kereső saját-hangú költészetébe. Ennyire finoman, észrevétlenül, mégis ennyire elvágólag nem történt korszakváltás líránk történetében. Illetőleg egyszer: amikor Vas István – barátságait megtartva – mégis kemény szavakkal mondott ellent ifjúsága eszményei meghamisításának. Ha nem így halljuk, „rossz színész” szavával, csak „őszeresnek” hallatszik e mérész, elégiába hajló hang. Ezt a formátumot idézi fel most versében Turczi. A *Remake* fejezettel zárul összefoglalóan Turczi korszakváltása. Ebben summázódik, amit részleteiben a róla szóló

monográfiában valaha összefogtam. De Turczi azt is tudja, hogy éppen most, amikor oly acsargóan néznek egymással szembe az emberek, a költőknek – ha mást is csinálnak egyenként – nem szabad egymást haraggal lesöpörni. Szeretve, személyileg kapcsolódva mondja ki a különbözését. A megváltozott világban való elhelyezkedését mintegy elődeinek-társainak is elpanaszolva-elujjongva. Bemutatva felnőtt, saját magára talált önmagát. Azt a költőt, aki immár a maga Szentendrérébe, Tésára hívja olvasóit, és ottani összegzéseit szétsugározza verseiben. Tésa számára egyben a maga Parnasszusa is. Azt a költészetet jelképezi, amit pontosan el lehet már választani elődeitől-társaitól. Én, Turczi István, itt vagyok! *A Tésai napok* ezt a beérkezést jelentik önmagához. Amint visszafelel Szentendrére. Önmagában felülírja azt. Íme „a változás memóriája” működés közben.

Persze kérdés, lehet-e ez létforma ma, ebben a múltját tagadó, istentelen modern világban. Amikor a lelked magánügyed. De csak itt, amire oly büszkék lehetünk, ebben a liberális Európában? Más tájai a világnak mást akarnak, levitálásukkal megerősödve. Mi leszállva a földre, gyengévé válunk. Mint Péter, amikor a tengeren járva saját hitétől megijedt. Nos, a Turczi-létforma az alkímiában megedzett lelki lebegés, amely a múltak hagyományát és a jövő reményét a jelen siralmassága fölé emelhetné. A hagyományt és a reményt szövi össze jelen kortársai számára. „Mert ki ismerheti meg az emberek közül azt, ami az emberben van? Nem lehetnek ilyen közönyösek, ők, a haláltudók.”

„Beszélni kéne velük” – összegzi a *Remake*-sorozatot Turczi, hogy átadja a terepet a *Tésai napok* csodálatos világa

számára. Megszervezze sajátos szellemi nyitott házát. Ez a fejezet sem társtalan a Turczi-költészetben. A *Platón úr vacsorája* lehet az előképe. Mindenkit, aki levitálni képes e szellemiség jegyében, meghív maga köré. „Nem tudja, mit veszít, aki el se jön.” Nem mulatozás, amire hív. Együtt-szemlélődés. Visszaszerzése éppen az európai szellemiségnek. Ezek a szonett-„prózai versek” fejezetbe vonva ennek az eszmélkedésnek a mindenki számára, bármikor elérhető, a magányosságban felvillanó pillanatai. Sajátos költői erő: úgy vonul magányba, hogy közben mindenkit hasonló, társas magányosságba vonz a versével. Maga mellé, de csakis a versében. Ő elmegy. „Fehérre meszelt, erdőszéli vályogházban lakom. Nadrágszíjtelek a Börzsöny peremén. Tésa, Ipolyság, Magyarország. Jó ezt leírni, kimondani: mintha virágot szednék, és egyetlen begyakorolt, otthonos mozdulattal átkötném szárukat.” Mint Horatius Tusculanuma. Belefér a nyugalomra vonuló, elmélkedő költő szűkös zugolya, de benne él Magyarországon. Ahol nekünk is ki kell találnunk, hol érhetjük el lelkünk hasonló Tusculanumát. És ha mi is belevetünk, máris ott vagyunk a költő társaságában, a kis szövegszerkesztett négyzet alakú szonettben. Vele együtt,

az ő Tésájában. Kezdhethük a levitálást. A „visszaszervülést” múltunk megszentelt hagyományaiba, hogy megerősödve találjuk fel mi is a létezés poénját, a jövő megerősített lehetőségét. Magunkat, a magunk Tésa-Tusculanumát, Magyarországunkat. És helyünket túl ezen, ezt mind felvállalva, a nagyvilágban. A teremtett világban.

Ui. Egy anekdota. Elmondhatom, mert sajnós a szereplői már nem élnek. Mindhárman általam nagyra becsült és tisztelt alkotó emberek. A Szépirodalmi Kiadó klasszikus költőket megjelentető sorozatát azzal tette reprezentatívabbá, hogy Borsos Miklós illusztrációit beléjük applikálta. Mire Barcsay Jenő megjegyzi, halkán, csak nekem, és még ki tudja kiknek máskor: „Szörnyű ez az Illés Endre, beteszi a versek mellé a grafikákat. Zavarnak az olvasásban. Ne mondd senkinek, kitéptem.” Ő megtehetette. Mert műmellékletek voltak. Eből a kötetből nem tudtam kitépni a grafikákat, mert a másik oldalukon versek vannak. Nem a művészt kicsinyelem. Biztos jók a képek. Ezek mellé a versek mellé nem valók. Egy másik világgal zavarják meg a versek misztériumát.

(*Palatinus, Budapest, 2011*)

